

uz problem valorizacije historicizma

milan prelog

Izložba i razgovori koji je prate zapravo su vraćanje duga Hermannu Bolléu čije veliko, svestrano životno djelo znači čitavo jedno poglavlje naše povijesti umjetnosti. Jer, premda je prošlo pola stoljeća od njegove smrti (1926), a gotovo cijelo stoljeće od njegova dolaska u Zagreb (1879) — ovo životno djelo još nije istinski valorizirano.

Ne treba se zavaravati, dug naše povijesti umjetnosti Hermannu Bolléu ne može se opravdati samo »tehničkim« ispriekama, kao što su to teškoće u prikupljanju dokumentacije. Zaostajanje u istraživanju toga djela i u njegovoj ocjeni bitno je određeno drugim uzrocima. Između nas i Bolléa nisu se ispriječile samo osude njegovih suvremenika zbog restauratorskih zahvata, nego i povijesno-umjetničke ocjene eklektičkog historicizma, one arhitektonske prakse koju je on zastupao u našoj sredini.

Bollé se zaista u našoj sredini sukobljavao s mnogim težnjama prema »modernome«: s novim odnosima prema povijesnim spomenicima, koje je ispo- vijedao Đuro Szabo, kao sljedbenik »bečke škole« (Rigel, Dvořak), kao i s težnjama prema novom shvaćanju arhitektonskog stvaralaštva koje je u teoriji i u praksi propovijedao njegov »nevjerni« učenik Viktor Kovačić. Djelatnost Hermannu Bolléa, kao najistaknutijeg predstavnika historicizma, teško se mogla uklopiti u viziju rasta i razvoja naše moderne umjetnosti što se gradi i na djelima njegovih suvremenika koji su, gotovo u isto vrijeme kad je djelovao i on, zastupali posve drukčija shvaćanja.

Upravo zbog takvog položaja Bolléova djela u našoj sredini proces njegove valorizacije ne može se

shvatiti kao jednostavno mijenjanje predznaka iz negativnog u pozitivni, a još manje povijesna revalorizacija izjednačiti sa zanosom nekog »revivalsa«. Jer različiti »revivalsi«, koji se gusto nižu u toku posljednjih desetljeća, postali su i sami poseban problem za svaku kritičku, racionalnu, teoretsku misao. Motivacije koje određuju mnoge revalorizacije odviše su složene a da bi se mogle svesti pod zajednički nazivnik traženja »povijesne istine i pravde«. Postoji, naime, bitna razlika između onih procesa revalorizacije, koji su potkraj prošlog i na početku ovog stoljeća stvorili širok inventar materijala i stilskih pojmova povijesti umjetnosti, i novih nostalgičnih zanosa. Jer iza tih nostalgija prečesto se kriju bjegovi pred sadašnjošću, pred zadacima koje ona zahtijeva od umjetničke prakse i teorije.

Proces revalorizacije »arhitektonskog historicizma« obilježen je najčešće mučnim doživljajima svijeta u kojem živimo, izgrađene okolice koje nastanak i razvoj pripisujemo upravo onim kretanjima u arhitekturi što su se sukobila s historicizmom. Ali kritika modernog »racionalizma«, njegovih izobličenja, neuspjeha i poraza ne može se izjednačiti s povijesnim opravdanjem historicizma danas. Od godine 1947, kad je Lewis Mumford u njujorškom Muzeju moderne umjetnosti dao prvu temeljitu kritiku evropskog racionalizma, pa do danas silno se umnožila literatura u kojoj se kritički analizira tok i razvoj moderne arhitekture od pionirskih ostvarenja, što su vrlo mnogo obećavala, pa do beznadne tuge novoizgrađenih naselja, koja se više ili manje opravdano pozivaju na svoje velike pređe: »pionire moderne arhitekture«. Mnoge stranice tih kritika teoretsko su opravdanje revalorizacija poraženih htijenja prošlog i po-

četka ovog stoljeća. Mnoge kritike nekih osnovnih usmjerenja i zasada moderne arhitekture i urbanizma pisane su tako da se čini kao da su ti principi zaista posve pobijedili, kao što mnogi »revivalsi« polaze od prešutne pretpostavke da je pojavom racionalizma nasilno i nepravedno prekinut tok razvoja koji je mogao donijeti i bolje rezultate nego što su ostvareni. Novi strah od tehnike, koji sve izrazitije obilježava humanističku misao od Hirošime do suvremenih ekoloških apokalipsa, opravdava mnoge nekritičke procjene prošlosti. Tako se ponekad rehabilitiraju jučerašnji otpori modernoj tehnici, najčešće u ime umjetnosti, pa se i »racionalizam« optužuje da je, popuštajući tehnicu, izdao umjetnost.

Ako se postavlja pitanje jesu li se u drugoj polovici prošlog pa i na početku ovog stoljeća mogle stvarati određene arhitektonske vrijednosti u znaku historicizma, treba odgovoriti potvrdno. Ali ako se na to pitanje nadoveže misao da se historicizam može opravdati i danas kao jedan od oblika arhitektonske prakse, onda odgovor može biti samo negativan. U takvom miješanju povijesne i nepovijesne revalorizacije kriju se još često živi korijeni historicizma i pasatizma, jer oni nikad nisu bili dokraja poraženi. Treba se samo podsjetiti natječaja za palaču Društva naroda u Ženevi godine 1927. ili sistematizacije pariskog Trocadera godine 1937, pa da se spozna koliko je historicizam bio uporno živ, a da se i ne govori o arhitektonskoj praksi u Italiji, u Njemačkoj nakon godine 1933. i u Sovjetskom Savezu. Historicizam se napokon ne mora javljati samo u klasicističkim varijantama, on je isto tako sadržan i u različitim »regionalističkim« stremljenjima, u umjetnim oživljavanjima različitih oblika izgradnje predindustrijskog razdoblja.

Historicizam prošlog stoljeća i njegovi izdanci u našem stoljeću nastojali su produžiti život goleme tradicije upotrebom rječnika raznih povijesnih stilova, a samim time oni uključuju i nastojanja da se održi tradicionalni položaj »umjetničke arhitekture« u sve širem skupu novih građevnih zadataka. Kao odgovor na izazov, koji evropskom čovjeku postavlja povijesni razvoj, u devetnaestom stoljeću historicizam je zazivao u pomoć samo prošlost.

U procesu revalorizacije historicizma opravdano se postavlja pitanje njegovih doprinosa razvoju novih shvaćanja konstrukcije i organizacije prostora. Ali tim se pitanjem upire prstom na onaj rascjep u svijesti koji se javlja kod najznačajnijih predstavnika evropskog historicizma kao što su bili Viollet-Le Duc ili Gottfried Semper. Bio je to ras-

cjep između teorije i prakse, između teksta posvećenog restauraciji u poznatom »Dictionairesu« i prakse u Pierrefondu, prirodoznanstvenog materijalizma i dogmatske neostilske prakse. U tom rascjepu svijesti neogotika je odigrala posebnu ulogu kao izraziti protest protiv klasicizma, vladajuće neostilske varijante. U poznatom sporu, koji je godine 1856. izbio kad je Francuska akademija izdala svojevrstan manifest protiv neogotike, Viollet-Le Duc je, braneći gotiku, izvršio zapravo ne samo kritičku reviziju klasicizma, nego i historicizma uopće. Postojali su skriveni odnosi neogotičara prema nekim tehničkim postupcima industrijskog razdoblja (kao što je konstruktivna upotreba željeza), a neke neoromaničke građevine pod stilskom oplatom rješavaju posve nove probleme prostora i volumena. Ali upravo te podzemne struje u historicizmu obilježavaju i njegov kraj.

Mi danas možemo, štoviše moramo, imati kritički odnos prema modernoj arhitekturi i njenim stranicama, no ne možemo nijekati njenu povijesnu nužnost. Kritiku moderne arhitekture treba provoditi u ime onoga što ona još *nije* dala sutrašnjici, a ne u ime jučerašnjice.

Bollé restaurator ne može se odvojiti od graditelja i »dizajnera«. Njegova neogotička dogma pripada onom istom krugu neostilskih stremljenja koja obilježavaju izgradnju njegovih novogradnji. Kod zagrebačke katedrale (pa i nekih drugih restauriranih sakralnih građevina) primjena te dogme značila je negaciju povijesnih dimenzija objekata, negaciju njihove nedovršenosti u vremenu. Ideal restauracionih zahvata prošlog stoljeća bio je uzorni i čisti »model stila« koji nikad nije postojao, poput one »idealne gotičke katedrale« Viollet-Le Duc. Pojam čistog stila jest apstrakcija u kojoj su sažeta različita konkretna iskustva; onog časa, kad se u ime takve apstrakcije zahvaća u građevine koje su rasle stoljećima, nijeće se njihova povijesna konkretnost. Historicizam je propovijedao apstraktni univerzalizam, on je bio prvi univerzalni »stil« koji je nijekao povijesne granice regija i zemalja, on je nametao evropsku viziju povijesti od Helsingkija do Kaira, od Buenos Airesa do Sangaja. S Bolléovom restauracijom stara zagrebačka katedrala pripala je devetnaestom stoljeću.

Govoreći danas o Bolléu mi bismo morali naći njegovo mjesto u prošlosti naše sredine, trijezno ocijeniti vrijednosti koje je dao. Povijesna revalorizacija ima svoje granice, a to su granice između prošlog i sadašnjeg vremena. Pojavama prošlosti može se pristupiti na dva načina: zazivajući ih u pomoć ili ih vraćajući u njihovo vrijeme. Jedno je historicizam, a drugo historija.